

ONDOKUZ MAYIS
ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ

SAMSUN
İLİM YAYMA VE EĞİTİM
VAKFI

TÜRKİYE
1. DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU

(24 - 25 Eylül 1992.)

SAMSUN
1992

TÜRKİYE'DE DİNLER TARİHİ SAHASINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Yrd. Doç Dr. Mustafa ERDEM

Dinler Tarihi dünyada ve ülkemizde yeni bir bilim dalıdır. Türkiye'de ,bugün anladığımız anlamda ,1949 yılında A. Ü. İlahiyat Fakültesinin açılmasıyla okutulmaya ve bu sahada çalışılmaya başlanmıştır. Alman Profesör Annemarie Schimmel 1955 yılında Türkiye'ye gelerek Dinler Tarihi dersleri vermiş ve 1955 yılında "**Dinler Tarihine Giriş**" adıyla bir eser neşretmiştir. O bu eserinde İslâm dışındaki bütün dinlere özet olarak temas etmiş ve sonuna "dinî terimler sözlüğü " niteliğinde ayrı bir çalışma eklemiştir.

Annemarie Schimmel'den sonra Türkiye'de Dinler Tarihi sahasında "tez" olmamakla birlikte bazı çalışmalar yapılmış ve eserler neşredilmiştir. Bunlardan başlıcaları şunlardır.

1-Felicien Challaye, Dinler Tarihi, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1963.

2-Mehmet Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara, 1966.

3-H. Gazi Yurdaydın-Mehmet Dağ, Dinler Tarihi, Ankara, 1978.

4-Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul, 1983.

5-Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara, 1988

Bu eserlerin hepsi kendine özgü bir kıymete haiz olup, Türkiye'de Dinler Tarihi sahasındaki boşluğu doldurmaya

çalışmışlar ve bu konuya farklı bakış açıları kazandırmışlardır.

Türkiye'de Akademik sahada ilk ciddi çalışmanın Hikmet Tanyu ile başladığı söylenebilir. 1955 yılında A.Ü. İlahiyat Fakültesine asistan olarak giren Tanyu, "**Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**" adındaki tezi ile ilk Türk Dinler Tarihi doktoru ünvanına kavuşmuştur. O, genel Dinler Tarihi yerine Türk Dinî Tarihi alanında çalışmayı uygun görmüştür. Tanyu, çalışmalarını genelden özele doğru kaydırırken, yaptırdığı çalışmalarda Türk Milleti ve İslâm'ın yararını hedeflemiştir. Merhum Hocamız yaptırdığı çalışmalarda şu iki konuya öncelik vermiştir.

a-Türk Dinî Tarihi ile ilgili konular.

b-İslâm ve Türklerle bağlantılı olarak Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dinlerle ilgili olan konular.

Dinler Tarihi sahasında bugün, çok sayıda ilim adamı, Hikmet Tanyu'nun başlattığı çalışmaları sürdürmektedir. **Bu çalışmalar önceleri Ankara bölgesi ile sınırlı iken, ülkenin çeşitli yörelerinde açılan İlahiyat Fakülteleri ile daha geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır.** Böylece Dinler Tarihi her Fakültede kendi sahasının bilim adamları tarafından okutulan bir ders ve araştırma yapılan bir saha olma özelliğine kavuşmuştur.

Dinler Tarihi'nin ülke sathına yayılması ve bu alanda pekçok araştırmacının yetişmesi, ilim dünyası ve Türkiye için bir kazanç olmuştur. Fakat kemiyet bakımından belli bir düzeye çıkan Dinler Tarihi çalışmalarının keyfiyet yönünden aynı noktaya ulaştığını ileri sürmek güçtür. Bunun dahili ve harici iki sebebi olduğunu belirtmekte yarar vardır.

a-Dahili sebepler :

1-Dinler Tarihi'nin dünyada ve ülkemizde yeni sayılabilecek bir bilim dalı olması.

2-Metotlarının iyice oturtulamaması.

3-Bölümlerinin ve bunların sınırlarının net olarak belirlenememesi.

b-Harici sebepler :

1-Dinlere ait klasik metinlerin ve orjinal kaynakların henüz bütünüyle elde edilememiş olması.

2-Orjinal kaynak veya klasik metin dillerinin araştırmacılar tarafından yeterli düzeyde öğrenilememesi.

3-Müslüman Türk toplumunun, diğer din mensuplarına bakışı ve bazı dinî kaygılarının bulunması.

4-Bu sahanın yurtdışında çalışmalar yapan bilim adamlarıyla dayanışmanın sağlanamaması.

Bunlara ilave edilebilecek daha başka sebeplerle Türkiye'de Dinler Tarihi'nin arzu edilen hızda başarı sağlayamadığını belirtilebilir. Ama her şeye rağmen yapılan çalışmalar ve varılan neticeler küçümsenmemelidir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla şu ana kadar Türkiye'de, bu alanda 33 tez yapılmıştır. 12 Yüksek Lisans, 21 Doktora, Doçentlik ve iki tanesi de Profesörlük takdim tezidir. Ayrıca yapılmakta olan yüksek Lisans ve Doktora tezleri ile daha önceden Yüksek İslâm Enstitüleri için öğretim üyeliği tezlerini de unutmamak gerekir.

Dinler Tarihi sahasında yapılmış çalışmaları gerek içerik, gerekse metot yönünden tam bir tasnife tabi tutmak oldukça güçtür. Bu güçlük bilim dalının yapısal özelliğinden kaynaklandığı için, Batılı araştırmacıların yaptığı çalışmaları da aynı şekilde nitilemek mümkündür. Türkiye'de yapılan tezleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde: içerik yönünden çeşitli konuların ele alındığını ve Metot yönünden Dinler Tarihi biliminin bütün metotlarının kullanıldığını görmek mümkündür. Bunlara ilave olarak folklorik ve biyografik mahiyette tezlerde yapılmıştır.

Dinler Tarihi konularının incelenmesi esnasında, aynı çalışmada bazen bir, bazen de birden fazla metodun kullanılması bir gereklilik arz etmektedir. Nitekim araştırmacılar, zarurete binaen, çalışmalarında hem deskriptif, hem karşılaştırma hem de fenomenoloji metodunu kullanmak ihtiyacını hissetmişlerdir.

Dinler Tarihi'nin yapısı gereği, matot yönünden hissedilen güçlük konuların işlenişi esnasında da kendini hissettirmiştir. Yapılan çalışmalar, bazen Dinlerin hemen hemen tamamının belli yönleriyle değerlendirmesinin yapıldığı bir karşılaştırma, bazen de bir tek fenomenin incelendiği bir araştırma niteliği arz etmektedir. Bu sebeple Dinler Tarihi sahasında yapılan tezler üzerindeki düşüncelerimizi genel durumu gözönüne alarak açıklamak ve eksik gördüğümüz hususları anahatları ile belirtmek yerinde olacaktır.

a-Tez alınırken konu seçiminde karşılaşılan güçlükler :

Türkiye'de Dinler Tarihi'nin yeni bir bilim dalı olması, her araştırmacıyı, pek çok öncelikli konuyla karşı karşıya bırakmıştır. Zira sahada o kadar çalışılması gereken konu vardır ki, bunların herbiri bir yönüyle öncelik arz etmektedir. Araştırmacılar tez konusu seçerken şüphesiz istişare etmiş ve çalışmaya başlamadan önce, konunun tartışılmasını ilgililerle yapmışlardır. Ancak mevcut tabloya bakıldığında bu değerlendirmelerin mevzii olduğu ve öncelikli

konuların çeşitli sebeplerden dolayı izafilik arzettiği dikkati çekmektedir. Çalışmaların aynı minval üzere devam etmesi halinde, tekrarların olabileceği ve amaçlanan hedefe ulaşmada zaman kaybına neden olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

b-Metot Problemi :

Dinler Tarihi çok geniş bir sahayı ve zaman birimini kapsamaktadır. Dünyanın her yerindeki inanç sistemi ile ilgilenirken, ilk insandan günümüz insanlığına kadar bütün zamanlar içindeki dini sistemleri konu edinmektedir. Ayrıca dinlerin bazen ortak bazen de farklı değerlere sahip olmaları araştırmacılar için bir başka dikkat edilmesi gereken husustur. Dolayısıyla araştırmacı bir konuyu inceleyen kullandığı metodu başka bir konuyu inceleyen değiştirerek zorunda kalabilmektedir. Bu ise onun yapacağı çalışmada metodunu iyi seçmesini gerekli kılmaktadır. Araştırmacı çalışmada esnek olmalı, konulara göre metot veya metotlarını ayarlamalıdır. Araştırmalarda asıl olan metotların yerli yerince kullanılarak yanlış neticelere ulaşmaktan kaçınılmaktır. Kişilerin sahip oldukları dini düşünceler, yapılan çalışmalarını ilmi ve objektif olma özelliğinden uzaklaştıracak ve Dinler Tarihi sahasının konuları başka bilim dalları ile karıştırılacaktır. Ayrıca araştırmacılar Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ile Din Fenomenolojisi konularında da gerekli hassasiyeti göstermelidirler.

c-Orijinalite ve Çalışmalarda içerik konusu :

Akademik bir çalışmada aranan özelliklerin başında orijinalite gelmektedir. Aday yaptığı araştırma ile ilime neler kazandırabileceğini iyi hesap etmelidir. Bunun konu seçimi ile yakın ilgisi olmakla birlikte, her sahaya mahsus birtakım orijinal bilgileri ilgililere takdim etmek mümkündür. Bunun yapılabilmesi için araştırmacıların imkanlar çerçevesinde dar ve dikey konuları tercih etmesinde zaruret

vardır. Çok geniş alanlara yayılmış çalışmalardan istenilen yarar sağlanamamaktadır. Çalışılacak konuların çokluğu araştırmacıları bir hamlede her şeyi çözümlene gayreti içine düşürmemelidir. İlmî araştırmaların gayret ve sabır istediği herkes tarafından bilinmektedir. Pek çok şeyi bir araya getirmek öncelikle araştırmacı, sonra da saha için ciddi bir kayıp olarak telakki edilmelidir.

d-Yabancı Diller, Özellikle Klasik Diller Problemi :

Dinler Tarihi'nin Batı'da, bugün anlaşıldığı şekliyle Türkiye'den önce sistematize edildiği bilinmektedir. Yapılacak çalışmalarda, daha önce yapılmış olanlardan haberdar olmak ve onlardan yararlanmak gerekmektedir. Fakat her araştırmacının bir inancı ve hedefi olduğunu unutmamak, onlardan yaralanırken ihtiyatlı olmak yerinde olacaktır. Bu hususta en önemli problem, dinlerin önemli bir kısmının, klasik dil olarak nitelenebilecek olan orjinal dillerde olduğu hususudur. Bugün araştırmacıların çoğu bu dillerden yeterince yararlanamadıkları için, ikinci üçüncü elden kaynaklarla yetinmek durumunda kalmaktadırlar. Bu ise, ilk el kaynakları kullanan ve kendilerine göre anlayıp yorumlayanların görüşlerine katılmak gibi bir zaruretle karşı karşıya bırakmaktadır. Şahsî gayretleriyle bu alanda çalışan araştırmacıların olması yeterli görülmemeli, klasik dil öğrenimi için yeni araştırmacılar teşvik edilmeli hatta zorlanmalıdır.

e-Diyalog ve Yardımlaşma Eksikliği :

Dünyamız çeşitli iletişim araçları ile her gün biraz daha küçülmektedir. Her meslek mensubu bir başka meslektaşısı ile tanışmak kaynaşmak ve problemlerini tartışmak ihtiyacını hissetmektedir. Genel anlamda dinler arasında başlatılan çalışmalar da bu cümleden sayılmaktadır. Halbuki Türkiye'de Dinler Tarihi sahasında çalışan elemanlar tesadüfler dışında bir araya gelmemektedir. -Bu vesile ile Samsun'da başlatılan çalışmaların büyük bir kazanç olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatındayım-. Dinler Tarihi sahasında

Çalışanların sık sık bir araya gelmeleri problemlerinin tartişılması ve bilgi alışverişinin mutlaka sağlanması lazımdır. Bu sahada çalışmaya başlayan araştırmacı, özellikle tez konularını, problemlerini ve bunların çözüm yollarını ilgililerle tartişmalıdır. Çünkü her yeni araştırmacının saha ile ilgili eksikleri bulunacaktır. Bilgilerin nerelerden ve nasıl toplanacağı, elde ettiği bilgi ve belgeleri nasıl terkip ve tahlil edeceğini araştırmacıların diyalog ile sağlamaları mümkündür.

Biz bu araştırmamızda yapılan çalışmalarda karşılaşılan güçlükleri ve bunların giderilmesi halinde çalışmaların daha yüksek seviyede giderilmesi halinde başarıya lasacağına işaret etmeye çalıştık. Elbette bunlara ilave edilecek başka hususlar vardır. Amacımız başlangıçta bir nefis muhasebesi yaparak içinde bulunduğumuz durumu ortaya koymaktır. Ayrıca sahada çalışanlara kolaylık olması ve yapılacak çalışmalarda tekrara düşmemek için şu ana kadar yapılmış lisans üstü tezlerin bir listesini takdim etmeyi uygun bulduk.

Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılmış Lisansüstü

Tezlerin Listesi :

1-Profesörlük Takdim Tezleri :

1-Doç. Dr. Hikmet Tanyu, Yahova şahitleri, Ankara

2-Doç. Dr. Ekrem Sarıkioğlu, Lefayette Ron Hubbard ve Sayentoloji Mezhebi, Erzurum, 1983. (OM İlahiyat Fakültesi Dergisi 1. ve 2. sayılarda yayınlanmıştır.)

2-Doçentlik Tezleri :

1-Dr. Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara, 1968.

2-Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu, Dinlerde Mehdi İnanıcı ve Tasavvurları, Erzurum, 1976.

3-Dr. Günay Tümer, Hıristiyan ve İslâm Dinlerinde Meryem, Ankara, 1979

4-Dr. Mehmet Aydın, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları. Konya-1989.

3-Doktora Tezleri :

1-Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara, 1968.

2-Günay Tümer, Birünî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini, Ankara, 1975.

3-Mehmet Aydın,

4-Süreyya Şahin, Fener Patrikhanesi ve Türkiye, İstanbul, 1980.

5-Abdurrahman Küçük, Sabatay Sevi ve Cemaatı Üzerine Bir Araştırma (Dönmeler Tarihi) Ankara, 1990.

6-Şaban Kuzgun, Hazar ve Karatay Türkleri (Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi) Ankara, 1985.

7-Ömer Faruk Harman, Dinler Tarihi Açısından Şehristanî ve el-Milel ve'n-Nihal

8-Harun Güngör, Gagauzlar (Gagauzlar)ın Dini İnanışları

Üzerine Bir Araştırma, Ankara-1982

9-Osman Cilacı, İlahî Dinlerde Dua, Konya-1982.

10-Mustafa Erdem. Yahudilik Hıristiyanlık ve İslâm'da Adem. Ankara,1990.

11-Ahmet Özcan, Eski Anadolu Dinleri, Konya-1990.

12-İbrahim Gürbüzler, İbni Hamz'a Göre Dinler ve İnanç Sistemleri, Konya-1990.

13-Halil Hayit, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Dinler, Bursa, 1991.

14-H. İbrahim Açmaz, Muhtelif Dinlerde Tufan, Kayseri-1991.

15-M. Hadi Tezokur, Yahudilikte İbadet ve İnanç Esasları. Konya-1992.

16-M. Turan Özdemir, Eski Türklerde Şamanlıkla İlgili İnançlar Üzerine İncelemeler, Ankara-1977.

17-Mehmet Çelik, Antakya Süryani Kadim Kilisesi, Doğuşu ve Gelişmesi, Erzurum, 1985.

18-Ali Galip Erdican, Totemizm'in Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma, Ankara-1975.

19-Cenap Yakar, Pali Kaynaklarına Göre Buddizm,

20-A. İhsan Yitik, Hint Kökenli Dinlerde Karma-Tenasüh İnançları. İzmir-1992

21- Ahmet Usta, İbrahim Müteferrikanın Risale-İslâmiye'si. Ese-

rin Dinler Tarihi açısından tetkik, tahlil ve günümüz Türkçesine çevirisi, Samsun-1991.

4. Yüksek Lisans Tezleri :

1-Huzeyfe Sayım, Sihizm.

2-Baki Adam, Dinlerde Hac İbadeti Üzerine Bir Araştırma, Ankara-1989

3-Sabit Şimşek, Dinlerde Temizlik Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, Ankara-1990.

4-Ahmet Özcan, Tevrat ve Kur'an'a Göre Hz. Adem ve Havva, Konya-1987.

5-Ahmet Gökbel, Yahyalı Çevresindeki Varsakları Dinî Folkloründe Gelenek ve Değişmeler, Kayseri-1990.

6-Ali Rafet Öskan, Eski Araplar'da Putpereslik Doğuşu ve Ortaya Çıkışı, Erzurum-1991.

7-Bekir Bozdağ, İlahî Dinlerin Kutsal Kitaplarında Peygamberlik Anlayışı, Bursa-1991.

8-Kürşat Demirci, Hint Kutsal Kitapları, Vedalar

9-Muharrem Yıldız, Âd ve semûd Kavmi

10-Hidayet Işık, Ebu'l-Meâli'nin Beyanu'l-Edyan'ı Üzerine Bir Araştırma

11-Galip Atasagun, Hıristiyanlık'ta Kıyamet

12-Hadi Tezokur, Yahudilik'te İman Esasları

YAPILMAKTA OLAN TEZLER

Doktora Tezleri

- 1- Ahmet Gün, İlahî Dinlerde Mabed
- 2- Süleyman Sayar: Makdîsî'nin Dinler Tarihi Çalışmaları
- 3- İsmail Yılmaz: Unitariyanizmin Doğuşu ve Buna Sebep Olan Amiller
- 4- Remzi Kaya, Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitap
- 5- İzzet Tosun, Kütübü Sitte de Hz. İsa
- 6- Nasuh Günay, İlahî Dinlerde Bereket
- 7- Selahattin Fettahoğlu, Hıristiyanlık ve İslâm'da Hitabet
- 8- Muharrem Yıldız, Kafkasya'da Yaşayan Türkler'in Dini Üzerine Sosyal-Kültürel Bir Araştırma
- 9- Kürşat Demirci, Ahd-i Atik ve Çivi Yazılı Metinlerde Yaratılış
- 10- Ali Erbaş, İlahî Dinlerde Melek
- 11- Sabit Şimşek, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da Tanrı Anlayışı
- 12- Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat
- 13- Ahmet Hikmet Eroğlu, Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre Yahudilik
- 14- Galip Atasagun, İlahî Dinlerde Semboller

- 15- Nermin Öztürk, İlahî Dinlerde Yemin Keffaret ve Kurban
- 16- Zübeyde Ertürk, 19. Yüzyılda Batı'da, Hz. Muhammed İle İlgili Yazılan Kitaplar
- 17- Mehmet Katar, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da Tevbe Anlayışı

Yüksek Lisans Tezleri

- 1- Emin Sezer, Yahudi'likteki On Emir ve Kur'an-ı Kerim'in Onlar Hakkındaki Tutumu
- 2- Mahmut Aydın, Kilise Hukukunun Menşei
- 3- Bilal Gökür, Türkiye'de Dinler Tarihi Sahasında Yapılan Çalışmalar
- 4- Nihat Durak, Kadıköy Konsili
- 5- Adem Özen, İstanbul Yahudileri
- 6- Asife Ünal, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da Aile
- 7- Neslihan Tüzün, Akdağmadeni ve Çevresindeki Halk İnanışları ve Aleviler Üzerine Bir Araştırma
- 8- Arif Domurcuk, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Misyoner Faaliyetleri
- 9- Mustafa Baş, İslâm'ın İlk Geldiği Dönem'de Hicaz Bölgesindeki Diğer Dinler
- 10- Mehmet Calasun, Hint Menşeli Dinlerde Meditasyon Anlayışı

Üzerine Bir Araştırma

- 11- Hacer Ürekli, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya'da Yaşayan Müslüman ve Gayr'ı Müslim İlişkileri
İlahî Dinlerde Giyim
İlahî Dinlerde su, konuları da tez olarak çalışılmaktadır.